

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Факультет дошкільної і початкової освіти

імені Валентини Волошиної

Кафедра початкової освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

**на тему: Розвиток мовлення учнів початкових класів засобами
логопедичних ігор**

Студентки 2 курсу МАП
Спеціальності 013 Початкова освіта
Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістр
Слободянюк Інни Валеріївни
Науковий керівник: канд..пед. наук,
доцент кафедри початкової освіти
Грошovenko Ольга Петрівна

Національна шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова Екзаменаційної комісії _____

(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени Екзаменаційної комісії _____ (підпис)

Вінниця – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	
1.1. Розвиток мовлення учнів початкових класів як педагогічна проблема.....	9
1.2. Особливості розвитку мовлення учнів початкових класів.....	19
1.3. Використання логопедичних ігор в навчанні учнів початкових класів.....	30
1.4. Експериментальне дослідження рівнів сформованості розвитку мовлення учнів початкових класів	42
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЛОГОПЕДИЧНИХ ІГОР	
2.1. Педагогічні умови використання логопедичних ігор для розвитку мовлення учнів початкових класів.....	66
2.2. Форми та методи роботи з розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням логопедичних ігор.....	71
2.3. Методичні рекомендації для вчителів з розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням логопедичних ігор.....	75
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	94

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. Реформування сучасної освіти передбачає перегляд змісту навчання, розробку та впровадження таких форм і методів, які відповідали б потребам розвитку особистості, сприяли розкриттю її розумових, духовно-емоційних та фізичних здібностей. У зв'язку з цим процес навчання у сучасній школі має бути адаптованим до запитів особистості, соціальна роль якої в міру демократизації та гуманізації суспільства зростає.

Реалізація стратегічних завдань сучасної освіти, формування загальної культури учнів неможливі без розвитку мовлення. Саме розвиток мовлення як одне з головних завдань шкільного курсу мови безпосередньо пов'язаний із усвідомленням учнями початкової школи комунікативної функції мови. Відповідно до цього сучасні підручники, усе методичне забезпечення уроку української мови повинно бути спрямоване на формування і розвиток комунікативної компетентності школярів. Тому більшість мовних і мовленнєвих вправ, як справедливо зазначає відомий методист М.С.Вашуленко, «має виконуватись саме з метою комунікації, спілкування» [7, с.13].

Комунікативний підхід до навчання мови охоплює сьогодні практично всі розділи програми початкового курсу української мови. У зв'язку з цим одиниці всіх мовних рівнів повинні вивчатися в контексті зв'язного мовлення, тобто на основі речення, тексту [1, с.31]. Це допоможе школярам краще зрозуміти роль виучуваних мовних засобів у досягненні комунікативної мети, зорієнтованої на вираження власної думки, реалізації ефективного спілкування. За такого підходу робота з розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь буде набувати більшої цілеспрямованості, оскільки в учнів більш активно формуватимуться конкретні комунікативні й мовленнєві уміння: будувати текст, спираючись на знання про його структурні елементи, створювати тексти різних типів (розповідь, опис чи

міркування) та стилів (художнього, науково-популярного, ділового), а також уміння спілкуватись залежно від мети, умов, ситуації взаємодії та характеру адресата мовлення.

З кожним роком все більшає дітей у яких словниковий запас невеликий, а саме мовлення та комунікативна спроможність знаходяться на низькому рівні розвитку. Всі ці огріхи в подальшому знаходять відображення в порушенні писемного мовлення. Діти із загальними вадами мови та мовлення мають до того ж значні проблеми у навчанні.

Актуальним питанням сьогодення є формування у молодших школярів мовлення. Дуже важливо, щоб діти могли висловлювати власну думку і розуміти зміст промови.

Дана проблема є актуальною у контексті початкової ланки освіти, яка покликана забезпечити підготовку підростаючого покоління до життя у світлі різноманітних зв'язків, відносин, комунікативних можливостей. Про це свідчать прийняті в останні роки державні нормативні документи: «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр.» (2012), «Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 рр.» (2014), Проект закону України «Про освіту» (2016), в яких так чи інакше визначається формування в учнівської молоді уміння міжособистісного спілкування, комунікативних відносин.

Саме в початковій школі діти починають опановувати нормами усного та письмового літературного мовлення, навчаються використовувати мовні засоби в різних умовах спілкування відповідно до цілей і завдання мови. При цьому учитель повинен допомогти дітям осмислити вимоги до мови, вчити молодших школярів при формулюванні думок стежити за правильністю, точністю, різноманітністю, виразністю мовних засобів. Все вищезазначене підкреслює актуальність обраної теми.

Спілкування було предметом вивчення багатьох зарубіжних та вітчизняних теоретиків. Зокрема, до його вивчення звертались Г.Андрєєва, Б.Ананьєв, М.Аргайл, І. Атватер, О.Бодальов, Р.Вердербер, К.Вердербер,

Є.Іл'їн, М.Каган, Д.Кемпбелл, В.Куніцина, Б. Ломов, С.Рубінштейн, С.Максименко,

Питання, присвячені комунікативній культурі, розглянуті у дослідженнях Г.Артем'євої, О.Бароненко, А.Білоножко, В.Возчикова, В.Григор'євої-Голубєвої, Ю.Ємельянова, С.Знаменської, О.Корніяки, О.Кравченко, А.Позднякової, Т.Слухай та ін.

Проблема розвитку комунікативних здібностей у педагогічній літературі не нова. Тією чи іншою мірою даною проблемою займалися такі вчені, як Н.Волкова, І.Зимня, О.Леонтьєв, Б.Ломов, Р.Немов, Ю.Пассов, В.Семиченко, В.Скалкін, Б.Теплов та ін.

Формування, розвиток і корекція зв'язного мовлення у дітей висвітлені в роботах К.Ушинського, В.Тихеева, Е.Флерина, а також А.Бородич, Н.Жукової, Е.Мастюкова, В.Глухова. Незважаючи на достатню вивченість даної проблеми, до сих пір існує необхідність не тільки пошуку більш нових і досконалих методів корекційної роботи, але також і систематизація використовуваних на практиці прийомів, методів і засобів для розвитку мовлення учнів початкових класів. Значущість та недостатня розробленість теоретичних та практичних аспектів проблеми розвитку мовлення учнів засобами логопедичних ігор зумовили вибір теми дипломного дослідження: **«Розвиток мовлення учнів початкових класів засобами логопедичних ігор»**.

Об'єкт дослідження — процес розвитку мовлення молодших школярів.

Предмет дослідження — гра як засіб розвитку мовлення учнів початкової школи.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та розробити зміст педагогічної роботи з формування зв'язного мовлення у молодших школярів.

Завдання дослідження:

- 1) дослідити розвиток мовлення учнів початкових як педагогічну проблему;
- 2) визначити особливості розвитку мовлення учнів початкових класів;
- 3) провести експериментальне дослідження рівнів сформованості розвитку мовлення учнів початкових класів;
- 4) визначити педагогічні умови використання логопедичних ігор для розвитку мовлення учнів початкових класів;
- 5) дослідити гру як засіб розвитку мовлення учнів початкових класів.

Реалізація означеної мети та розв'язання поставлених завдань здійснювалися через застосування таких **методів дослідження**: *теоретичні* (аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, конкретизації, узагальнення), *емпіричні* (педагогічне спостереження, бесіди, аналіз, узагальнення, педагогічний експеримент), *статистичні* (методи реєстрування, ранжування, вимірювання).

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: уперше обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність методики розвитку мовлення учнів початкових класів засобами логопедичних ігор.

Практична значущість дослідження. Матеріали дослідження можуть бути використані у роботі вчителів початкової школи з метою розвитку мовлення молодших школярів.

Експериментальна база дослідження. Дослідженням було охоплено 26 учнів 1-4 класів Матейківського закладу загальної середньої освіти I-II ступенів - закладу дошкільної освіти Барської міської ради.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дипломної роботи висвітлювалися на звітній науково-практичній конференції викладачів і студентів (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського квітень 2021 р.), на Всеукраїнських науково-практичних конференціях:

- 1) V Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція “Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти” (ВДПУ імені Михайла Коцюбинського м. Вінниця, 22 квітня, 2021 р.),
- 2) VI Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція “Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти” (ВДПУ імені Михайла Коцюбинського м. Вінниця, травень, 2022 р.),
- 3) Всеукраїнська студентська науково-практична інтернет-конференція “Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи, 27-28 жовтня 2022 р., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.
- 4) XII Міжнародна інтернет-конференція молодих учених і студентів «Глухівські наукові читання - 2022. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук», яка відбудеться 7-8 грудня 2022 року в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка;

За результатами дипломного дослідження опубліковано 2 *статті*:

- Слободянюк І. Розвиток мовлення Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 6-7 липня 2022 р.) / за ред. Н.О.Пахальчук, О.П.Демченко; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти імені Валентини Волошиної.Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2022. – Вип. 11;
- Слободянюк І. Гра у розвитку мовлення молодших школярів. Зб. XII Міжнародної інтернет-конференції молодих учених і студентів

«Глухівські наукові читання - 2022. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (7-8 грудня 2022р); Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 98 сторінок.

ВИСНОВКИ

Таким чином, мова — складна когнітивна функція, що має взаємозв'язок з сенсорним і кінетичним апаратом. Мовний розвиток не можна розглядати ізольовано від загального функціонування організму: якщо порушення виникають в будь-якій системі організму дитини, то відхилення враз формуються і в інших областях. Тому мовні розлади у дітей стають з кожним роком все більш частою причиною звернення батьків до фахівців (педіатра, невролога, логопеда, дефектолога).

Правильне розуміння слів, їх вживання та подальше розширення активного словника притаманне дітям п'ятого року життя. Дітей знайомлять із багатозначними словами, використовуючи при цьому наочність. Вони навчаються як співвідносити слова за змістом, а й пояснювати їх.

Продовжується робота зі збагачення, уточнення та активізації словника на шостому році життя. Тут велика увага приділяється розвитку вміння дітей узагальнювати, порівнювати, протиставляти. Особлива увага приділяється роботі над смислової стороною слова, розширенню запасу синонімів і антонімів, багатозначних слів, формується вміння вживати слова, що найбільш точно підходять ситуації.

Сьомий рік життя відрізняється тим, що одним із найважливіших завдань є формування вміння вибирати найбільш точні слова при формулюванні думки та правильно вживати їх у будь-якому контексті. У цьому віці триває робота і щодо збагачення, закріплення та активізації словника. Широко ведеться робота над уточненням розуміння значення відомих близьких чи протилежних слів, і навіть багатозначних слів із прямим і переносним змістом слів.

В даний час не існує єдиної системи мовних порушень: фахівці різних областей застосовують свої класифікації. Розробка і впровадження єдиних діагностичних підходів і класифікацій мовних розладів у дітей раннього віку дозволять своєчасно виявляти групи ризику по виникненню тієї чи іншої

патології мови і проводити дітям своєчасну комплексну психолого-педагогічну, логопедичну і клінічну корекцію.

Дослідженнями фахівців показано, що ефективність освітнього процесу багато в чому детермінована педагогічними умовами, які об'єктивно супроводжують провадження цієї діяльності педагогом. У більшості фахівців у цій галузі знань під педагогічними умовами освітнього процесу прийнято розуміти сукупність заходів, форм, засобів, методів впливу та компонентів зовнішнього оточення, які впливають на успішність засвоєння знань учнями. У зв'язку з цим є природним інтерес фахівців до виявлення складу педагогічних умов та визначення ступеня їх впливу на ефективність досягнення мети освітнього процесу.

Подібна сукупність компонентів педагогічних умов впливає на освітній процес учнів не тільки у звичайних школах, а й у спеціальних, зокрема корекційних освітніх закладах для глухих та слабочуючих дітей, де крім традиційних, мають бути створені й особливі з урахуванням специфіки діагнозу учнів.

Використання ігор у педагогічному процесі навчального закладу позитивно впливає якість освітнього процесу дозволяє здійснювати поточну корекцію його результатів.

Роблячи висновок, можна відзначити, що використання нейроігор є ефективним засобом для розвитку фонетичної сторони мови і дозволяють підвищити результативність та якість вирішення корекційно-розвивальних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва-Вовк М. І. Педагогічні умови соціалізації студентів засобами культури мовлення. Рукопис. Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка М. І. Алексєєва-Вовк. Київ, 2008.
2. Аніщенко О. В. Глен Доман про ранній розвиток людського потенціалу. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарнотехнічної еліти. Харків, 2010. № 27 (31). С. 209-215.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі”. М-во освіти і науки України, Акад. пед. Наук України; наук. ред. та упор. О.Л.Кононко. Київ: Світич, 2008. 430 с.
4. Балахтар В.В. Соціально-психологічний тренінг і маніпуляція. / В.В. Балахтар. –Винниця : Черемош, 2015. – 432 с.
5. Барбина Е.С. Педагогическое мастерство – искусство и наука быть человеком / Е.С. Барбина. К., 1995. 105 с.
6. Барна В., Волощенко О., Козак О. Тестування як метод справедливого вимірювання навчальних досягнень учнів / В. Барна, О. Волощенко, О. Козак // Учитель початкової школи. №11.2014. С. 15-20
7. Барна Х.В. Художньо-мовленнєва діяльність у системі корекційної роботи з подолання мовленнєвих порушень// Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2018. - №2. С. 132-134
8. Барна Х.В. Художньо-мовленнєва діяльність у системі корекційної роботи з подолання мовленнєвих порушень// Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2018. №2. С. 132-134
9. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. К., 2003 3. Богуш А. М. Підготовка студентів до здійснення наступності дошкільної і початкової ланок у системі безперервної освіти. Наука і освіта. 2009. № 4 . С. 61–63.

- 10.Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: КІС, 2004. 86 с.
- 11.Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання рідної мови / за ред А. М. Богуш. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
- 12.Васьківська Г. Формування комунікативної компетентності особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. Теорія навчання. Є Галина Васьківська/ Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2016.- С.33-38.
- 13.Васьківська Г. Формування комунікативної компетентності особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. РОЗДІЛ II. Теорія навчання. Є Галина Васьківська/ Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2016. С.33-38.
- 14.Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі. Методичний посібник / М.С. Вашуленко.К.: Освіта.2006.268 с.
- 15.Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років / Г.В.Беленька,О.Л.Богініч, Н.І.Богданець-Білокаленко та ін. ; наук. кер. В.О.Огнев'юк. Київ,2016. 304 с.
- 16.Дичківська І.М., Поніманська Т.І. М. Монтессорі: теорія і технологія.Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку, як передумова формування обдарованої особистості. Освіта та розвиток обдарованої особистості. №11.2013. С.47–52.
- 17.Дмитрук Л. Особливості українського мовленнєвого етикету.Науковий вісник МНУ імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки.- 1 (52), лютий 2016, Вінниця.С.273-277.
- 18.Дошкільна педагогіка: навчальний підручник / під ред. Т.І.Поніманської. Київ: Академвидав, 2006. 360 с.
- 19.Жигайло О.О. Структурно-динамічні особливості розвитку Я-концепції молодшого школяра: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

- психол. наук: спец. 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія».К., 2009. 20 с .
- 20.Жовтобрюх В. Ф., Муромцева О. Г. Культура мови вчителя: курс лекцій. Харків: Гриф, 1998. 208 с. 4
 - 21.Ільяна В.М. Виявлення своєрідності формування компонентів психолінгвістичної структури читання у старших дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку. Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. 2013. № 3. С. 30–37.
 - 22.Клименко В.В. Механізми розвитку творчості . Обдарована дитина. 2003.№1. С. 2-11.
 23. Климова К. Я., Чупріна О. В. Проблеми та шляхи використання мультимедійних технологій у сучасній початковій школі. Актуальні проблеми лінгводидактики: зб. наук. праць / ред.кол.: А. О. Новиков (гол. ред.) та ін. Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Суми: Вінніченко М. Д. 2017. Вип. 3. С. 74–78.
 - 24.Ковальчук, Л.М. Коцюк, С.В.Новоселецька. Острог, 2013.318 с.
 - 25.Коробко С.Л. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник.К.: Літера ЛТД, 2008. 416 с
 - 26.Крутій К. Л. Концептуальні засади психолого-педагогічного супроводу: принципи і техніки / К. Л. Крутій // Пріоритетні напрями роботи дошкільної освіти на 2008-2009 навч. р.: методичний аспект. Вип. сьомий / [за наук. ред. К.Л.Крутій]. Запоріжжя: ТОВ "ЛПС" ЛТД, 2008. С. 70-88.
 - 27.Логопедія : Підручник / за ред. М.К.Шеремет. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. С. 11–14.
 - 28.Мацько Л.І. Методика навчання української мови в початковій школі: навчальнометодичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук.ред. М.С. Вашуленка. К. : Літера ЛТД, 2012. 364 с.

- 29.Методика навчання української мови у початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. К.: Літера ЛТД, 2010. 364 с.
- 30.Павелків Р., Цигипало О. Дитяча психологія: навч. посіб. для самостійної роботи студента. Київ: Академвидав, 2011. 376 с.
- 31.Плис О. Формування образного мислення у молодших школярів.Початкове навчання і виховання. № 31-32, листопад, 2014.С. 2-8.
- 32.Потапенко О. І. Методика викладання української мови.К.: Вища школа, 2002. 126 с.
- 33.Програми з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення: «Корекція мовлення», «Корекція розвитку» / За ред.. Данілавічюте Е.А., Колупасової А.А., Трофименко Л.І., Рібцун Ю.В.Київ –Чернівці: Букрек, 2017.152 с.
- 34.Сак Т. Якщо у вашому класі навчається дитина з особливою поведінкою / Початкова школа. 2014. №4. С. 50–51.
- 35.Сак Т. Якщо у вашому класі навчається дитина з особливою поведінкою.Початкова школа. 2014. №4. С. 50–51.
- 36.Сенсорний розвиток: з досвіду роботи. 5– 6(7) років/ Авт.-упоряд. М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. Харків: Видавництво “Ранок”, 2012. 256 с.
- 37.Сидоренко, О.М. Мацько. Донецько ТОВ ВКФ «БАО», 2005. 480 с.
- 38.Соботович Є.Ф. Вибрані праці з логопедії. К.: Видавничий дім Дмитро Бураго, 2015. 308 с.
- 39.Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : монографія.Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.
- 40.Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства імені О.О.Потебні, Ін-т укр.мови; [ред.: Є.І.Мазніченко та ін.]. Київ:Наук.дмука, 2015. 286 с.

41. Фадєєва М.В. Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до формування позитивного іміджу освітньої організації: дис. ... канд. психол. наук: спец.: 19.00.07 / Фадєєва Марія Володимирівна. К., 2010. 297 с.
42. Чередніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (курс лекцій) / Н.В. Чередніченко. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 208 с.
43. Чупріна О. В. Аналіз зарубіжного досвіду використання мультимедійних технологій у початковій школі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. IV(38), Issue: 77. Budapest, 2016. С. 12–16.
44. Чупріна О. В. Використання мультимедійних засобів навчання у початковій школі: аспекти і перспективи проблеми. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. № 64. С. 177–180.
45. Чупріна О. В. Методи розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови в початковій школі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія"*. 2018. Вип. 2 (8) С. 170 –173.
46. Чупріна О. В. Проблема готовності учителів початкових класів до застосування мультимедійних засобів на уроках рідної мови. *Збірник наукових праць Уманського державного університету імені Павла Тичини* / гол. ред.: М. Т. Мартинюк. Умань: ФОП Жовтий О. О. 2014. Ч. 2. С. 417–421.
47. Чупріна О. В. Система мультимедійних вправ на уроках української мови в 3-4 класах. *Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки"*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. № 7. С. 164–168.
48. Чупріна О. В. Шляхи використання мультимедіа в початковій школі в умовах компетентнісного підходу. *Науковий вісник*

- Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
2014. № 6 (283). С. 68–71.
- 49.Шевцова Л. Актуалізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою ситуативних завдань. Дивослово. 2001. №12. С.11-15.
- 50.Шеремет М. К. Логопедія: підручник. Слово, 2010. 376 с.
- 51.Ющук І.П. Практикум з правопису і граматики української мови.К.: Освіта, 2012. 270 с.